

TÜRK DİN MUSİKİSİ'NDE HZ. ALİ VE EHL-İ BEYT SEVGİSİ

Doç. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ¹

“Musiki, insanı Allah’a en ziyade yaklaştıran bir unsurdur ve bu anlamda bütün felsefelerden üstündür” diyen Ludwig van Beethoven, bu cümlesinde musikimizin menşeyini ve amacını ortaya koymaktadır. Zira “güzel ses” demek olan musiki ile, aslında “güzel” olan Allah en güzel seslerle anılmış olmaktadır. O’nu zikreden kullar gerçek hüviyetine kavuşmakta ve gerek ruhlara gerekse bedenlere layık-ı vechiyle tesir etmektedir.

İmam-ı Gazzâlî’nin ifadesiyle “udun ve evtârının, bahârın ve ezhârının tesir eylemediği bir kişinin mizâcı o kadar fâsiddir ki bunun ilâcı yoktur”.² İnsanlık tarihi kadar eski olan mûsikî, doğumundan ölümüne kadar insanın tüm hayatında yer almaktadır. Semâvî veya gayr-i semâvî, hak veya bâtil tüm inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Zira William Shakespeare (ö. 1616), mûsikînin insan üzerindeki etkisini “müzik, yerle gök arasındaki her varlığı hiç kimsenin tahammül edemeyeceği bir kudretle sarsar” şeklinde ifade etmektedir.

Bu çerçevede doğan ve asırlarla birlikte gelişen dini musikimiz, hicri aylarımız, mübarek gün ve gecelerimiz, başta Cenab-ı Allah’a yakarışlar olmak üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e salat ve selamlar, İslam tarihindeki abide ve örnek şahsiyetleri anma doğrultusunda yazılan sözlerin, güzel bestelerle değerlendirilmesi muvacehesinde ortaya konulmuştur.

Bu meyanda İslam tarihinde gerçekleşen olaylar, tabii olarak edebiyatımızı ve bilhassa edebi malzeme kullanan dini musikimizi de etkilemiştir. Bilhassa Kerbela hadisesi ve bu meş’um olayın mağduru olan Ehl-i Beyt dediğimiz Hz. Peygamber (s.a.v.)’in torunları dini musikimizde mersiye, nefes diye isimlendirilen formların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Ali (r. a.) ve Hz. Fatıma (r.anha) başta olmak üzere Hz. Hasan ve Hüseyin (r. anhüma) hakkında birçok eser kaleme alınmış ve ehl-i beyt aşığı, yüreği yanık müslümanlar da bu eserleri bestelemişlerdir. Bu meyanda yürek yangınına hafifletmeye yönelik bu musiki eserleri, bir müddet sonra ciddi bir form haline gelmiş ve bilhassa tasavvufi hayatımızda derin tesirler bırakmıştır. Gerek tarikat ayinlerinde ve zikirlerinde, gerekse ibadetlerimiz çerçevesinde okuna gelen bu eserler, bize ehl-i beyt muhabbetini vermekte ve ehl-i beyt ile ilgili bilgileri de hatırlatmaktadır.

Tasavvufta, musikinin ruhlara üzerindeki yoğun tesirinden oldukça istifade edilmiştir. Kalplerin kasaveti, musikinin ahengiyle yok edilmeye çalışılmış; bir müddet sonra tarikat zikirlerinde bu eserler en önemli yeri almıştır. Hz. Ali (r.a.) efendimiz ve ehl-i beyt, bu konuda en çok zikredilen ve hakkında eser bestelenen önemli şahsiyetlerdir. Zira Tasavvuf tarihinde varlığı herkes tarafından bilinen on iki tarikata ait silsilenin on bir tanesinin çıkış noktası Hz. Ali Efendimize dayandırılmaktadır. Hatta İmâm-ı Rabbânî’den gelen ve hafi bir tarikat olarak bilinen Nakşîliğin üç kolundan ikisinin

¹ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s.2.

silsileleri Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali ile devam eder. Bu nedenlerle Hz. Ali'yi mutasavvifenin başı sayabiliriz.³

İslamiyet'i –genel kanaate göre- toplu bir şekilde kabul eden Türkler, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beytine olan muhabbetleriyle temayüz etmişlerdir. Savaşçı bir millet olmaları hasebiyle özellikle Hz. Ali ve Hz. Hamza gibi kahramanlıkları ve cesaretleriyle ön plana çıkmış olan Ashâb-ı kirâmı kendilerine örnek almışlardır. Dolayısıyla Hz. Ali Efendimizin savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatan “Cenk-nâme”ler, Hz. Hamza efendimizin gücü ve cesaretini hikaye eden “Hamza-nâme”ler Türk İslam Edebiyatı formu haline gelecek ve bu kitapları özellikle uzun kış gecelerinde toplu olarak okuma geleneği başlayacaktır.

Hz. Ali

Hz. Ali, İslami Türk Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'den sonra en çok işlenen şahısların başında gelmektedir. Bundan dolayı Hz. Ali dini-tasavvufî edebiyat içerisinde hemen her yönüyle ele alınmıştır. O, islama ilk giren gençtir ki tertemiz bir şekilde, şirke bulaşmadan islamla müşerref olmuş ve bundan dolatı “kerremallahü vechehü” (Allah yüzünü kerim kılsın) duasına müstecab olmuştur. Hz. Peygamber'in evinde büyümüş, ilmin kapısı olmuş ve “şah-ı velayet” sıfatıyla da tasavvuf dünyasına açılan kapı olmuştur.⁴

Hz. Ali efendimiz, İslam dünyasında daha çok ilmin kapısı olmasıyla ve bilhassa şiir başta olmak üzere güzel sanatlara gösterdiği hassasiyetle temayüz etmiştir. Ayrıca fesahati ve üstün hitabeti ile ön plan çıkmıştır. Kureyş lisanını (lehçe) en güzel konuşandır. Aynı zamanda Hz. Ali'nin şiir söylediği de bilinmektedir. Hatta halifeler arasında şiir konusunda en kabiliyetli olanıdır.⁵

Hz. Ali efendimiz, Türk İslam Edebiyatı'nda şu isimlerle zikredilmiştir: “Hz. Ali, Cenab-ı Ali, Ali Kerremallahü Vechehu, Aliyy-i Haydar, Aliyyü'l-Murteza, Ali şir-i Huda, Aliyyün Veliyyullah, Ali Aşkına, Alilik Eylemek, Ali'nin Çakeri, Ayn-ı Ali, Cemal-i Ali, Cud-ı Ali, Dad-ı Ali, İmdad-ı Ali, Feyz-i Ali, Hal-i Ali, Hayal-i Ali, İlm-i Ali, Mihr-i Ali, Miras-ı Ali, Misl-i Ali, Ravza-i Ali, Reml-i Ali, Semiyi-yi Ali-hemnam-ı Ali, Sırr-ı Ali, Uluvv-i Ali, Visal-i Ali, Yad-ı Ali, Yed-i Ali, Aliyyü'z-zaman, Ali-cud, Ali-dil, Ali-fütüvvet, Ali-heybet, Ali-himmet, Ali-ilm, Ali-kevkebe, Ali-nam, Ali-seha, Ali-sıfat, Ali-siret, Ali-sima, Ali-var, Ali-veş.”⁶

Hz. Ali efendimizin künyeleri: Ebu Türeb, Ebü'l-Hasen, Ebü's-Sıbteyn.

Mersiye

Türk Edebiyatı'nda Kerbela hadisesini anlatan “Mersiye”ler ve bu mersiyelerin besteli hallerine genel olarak “Muharremiye” denilmektedir.⁷ Bu eserlerin yazılma nedeni, Kerbela'da şedit edilen Ehl-i beyt hakkında duyulan üzüntü ve Ehl-i beyt muhabbetini kalplere yerleştirme çabasıdır. Aynı zamanda genel olarak Ehl-i beyt

³ Ubeydullah Sezikli, “Türk Din Musikisi'nde Hz. Ali Sevgisi”, *Türk Kültür Coğrafyası'nda Hz. Ali Sevgisi Uluslar arası Sempozyum*, İzmir 2009.

⁴ Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk İslam Edebiyatı'nda Hz. Ali*, MÜSBE Doktora tezi, İstanbul 2004, s. 11.

⁵ Meliha Yıldırım Sarıkaya, s. 19.

⁶ Meliha Yıldırım Sarıkaya, s.66-103

⁷ Mustafa Uzun, “Muharremiye”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 8

mensupları için yazılmış manzum eserler de tevşih ve ilahi formunda bestelenmiş ve bunlara “muharrem ilahileri” veya genel olarak “muharremiyye” adı verilmiştir.

Mersiye okumak ve aşure pişirilmek âdetinin bilhassa kıyâmî ve devrânî tekkelerinde yer bulunduğunu görüyoruz. Muharrem onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi aşure dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve meşhur mersiyehanlara mersiye okutulurdu. Bu mersiyeleri okutmak için mersiyehanlıkla şöhret bulmuş kişiler tercih edilirdi. Bunları; Bayrâmî Yazıcızâde (V.1451), Sinânî Seyyid Seyfullah (V.1699), Gülşenî Sezâyî (V.1738), Halvetî Zekâî (1812), Nakşibendî Selâmî (V.1813), Bedevî Kazım Paşa (V.1889), Kâdirî Osman Şemsi Efendi (V.1893) olarak sıralayabiliriz.⁸

Yaklaşık XV. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan bu manzum türler içerisinde bilinen en eski ve en meşhur manzume, Yazıcıoğlu Mehmed’in (ö. 855/1451) “Muhammediyye”sindeki elli dört beyitlik “Vefâtü’l-Hasan ve’l-Hüseyn” başlıklı manzumedir. Bu manzumede Kербela olayı, Hz. Peygamber’in mucizesi olarak değerlendirilmekte ve Yezîd, olayın müsebbibi görülerek lanet edilmektedir. Bazı kısımları Muharrem ayındaki toplantılarda mûsiki eşliğinde okunmuştur.⁹ Eser tamamen Resûlullâh’ın verdiği ilham ve âdetâ tedris ile yazılmış olup bunu, şu beyitlerde teyit etmektedir; “sana ol vermiş idi bu kitâbı/ pes ilt ona geri işbu kitâbı/ o cümle kâinâtın âfitâbı/ çün emretti bana düzdüm bu kitabı”.¹⁰ Mevliden sonra en çok şöhret kazanan eser, Yazıcıoğlu Mehmed’in *Muhammediyye*’si dir. Muhtelif zamanlarda muhtelif kişiler tarafından bestelenen bu eserin XV. yy da bestelenmiş olması muhtemeldir. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkârların “muhammediyyehan” diye isimlendirilmeleri eserin mevlid gibi irticâlen ve beste ile okunduğunu göstermektedir. Tamamıyla şer’î bir mahiyet arz eden bu eser halk arasında da aydın zümre arasında da büyük bir takdirle karşılanmıştır.¹¹

Özellikle *Muhammediyye*’nin halk üzerinde en etkili kısmı “Vefât-ı Muhammed” bahsidir. Çünkü bu bölüm Hz. Fâtıma’nın, dört halifenin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in vefatlarıyla ilgili mersiyelerle aşere-i mübeşşere ve ashâb-ı suffe’nin tavsifinin ardından bir münacatla sona erer. Bilhassa “Vefâtü’l-Hasan ve’l-Hüseyn”, başlıklı elli dört beyitlik kербela mersiyesi muharrem törenlerinde asırlarca okunmuştur.¹² Muhammediyyehan olarak şöhret bulan isimlerin başında XVII. yüzyılda yaşayan Akbaba imamı Mehmed Zaîfî ve İstanbullu Hâfız Şuhûdî Mehmet Efendi gelir.¹³ Mersiye’nin Zâkirî Hasan Efendi tarafından nühuft makamında yapılan bestesi Türk dinî mûsikisinde türün en çok rağbet edilen örneklerinden birisi sayılır.¹⁴

Bektâşî mûsikîsinin en önemli iki formu mersiyeler, diğeri ise nefeslerdir. Hz. Hüseyin ve diğeri Ehl-i Beyt mensuplarının on muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emeviler tarafından şehit edilmesinin yıl dönümlerinde düzenlenen matem törenlerinde bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren, sorumlularına lânetler yağdıran Arapça, Farsça, Türkçe Manzûmelerin “mersiyehan” ve “nevhahan” denilen

⁸ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476.

¹⁰ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye* (haz. Âmil Çelebioğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, s. 18

¹¹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *age*, c. I, s. 13; Sezikli, *agt*

¹² Mustafa Uzun, *agm*, s.586

¹³ M.Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, c.I, s. 457

¹⁴ Mustafa Uzun, *agm*, s.586

sanatkârlar tarafından besteli veya irticali olarak okunması, dini Türk mûsikisinde mersiye adı verilen bir icra tarzının doğmasına neden olmuştur.¹⁵

Mersiyeler ağıt gibi insanları hüzne ve düşünceye sevk eden melodilerle okunur. Mersiye okumak iyi icrâ yapanların mersiyehanlıkla şöhret bulacakları kadar değer verilen bir konu idi. Yirminci asrın ilk yarısında meşhur olan mersiyehanları Aksaraylı Âmâ Yaşar, Zâkirbaşı Yaşar Baba, Hacı Fâik Bey, Nezih Bey, Said Bey, Hâfız Receb, Arap Ahmed, Hacı Hakkı, Hasan Yümnî, İbrahim Erkal, Karabba Şeyhi Haydar, Kasımpaşa da Hâşimî Dergâh'ı şeyhi Rübâbî Süreyyâ, Cerrahpaşa camii Hatip ve İmamı Hafız Mehmet Ârif Efendizâde na'than Hafız Kemal olarak sıralaya biliriz.¹⁶

Sünbül Efendi tekkesinde muharrem'in onu, hangi güne tesadüf ederse etsin, o gün orada öğleden sonra on iki rekat husâma namazı kılındığı ve Yazıcızâde mersiyesi okunduğu, gecesi de yüz rekat namaz kılınarak yetmiş bin kelime-i tevhit çekildiği tarihen sabittir.

Mersiye okumak ve aşure pişirmek âdetinin bilhassa kıyâmî ve devrânî tekkelerinde yer bulunduğunu görüyoruz. Muharrem'in onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi aşure dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve meşhur mersiyehanlara mersiye okutulurdu. Bu mersiyeleri okutmak için mersiyehanlıkla şöhret bulmuş kişiler tercih edilirdi. Bu kişilerin isimlerinin önündeki sıfatları ise diğer tarikatlarda Hz. Ali sevgisini anlatmaya yeter. Bunlar; **Bayrâmî** Yazıcızâde (V.1451), **Sinânî** Seyyid Seyfullah (V.1699), **Gülşenî** Sezâyi (V.1738), **Halvetî** Zekâî (1812), **Nakşibendî** Selâmî (V.1813), **Bedevî** Kazım Paşa (V.1889), **Kâdirî** Osman Şemsi Efendi (V.1893) olarak sıralayabiliriz.¹⁷

Sinan Paşa'nın Tazarru'nâme'sindeki "Na't-ı emîrî'l-mü'minîn Hüseyin radiyallâhu anh" başlıklı mensur mersiye gelir. Halk arasında Yûnus Emre'ye nispet edilmekle birlikte Âşık Yûnus'a ait olan "Şehidlerin serçeşmesi/ Enbiyânın bağı başı/ Evliyânın gözü yaşı/ Hasan ile Hüseyin'dir" şeklinde başlayan dokuz kıtalık manzumedir.

XVI. yüzyılda Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-suadâ* adlı eserinde yer alan mersiyeler muharremiyelerin en klasik örneklerindedir. Fuzûlî'den sonra ise Safî, Şemsi Paşa, Âlî Mustafa Efendi, Rûhî-i Bağdâdî, Ubeydî ve Viranî gelir. XVII. yüzyılda Fasîh Ahmed Dede, Kafzâde Fâizî, Sabûhî, Feridun, Cem'î, Nâilî ve Neşâtî'nin Kerbelâ mersiyesi yazdığı kaydedilmektedir. XVIII. yüzyılda Birrî Mehmed Dede, Kâmî, Nazîm, İsmâil Belîg, Sezâi-yi Gülşenî, Cemâleddin Uşşâkî, Behîştî, Tâhir, Sükûtî, Hâşim Baba, Zühdî muharremiyye yazan şairler arasında yer alır. Sükûtî ve Hâşim Baba ise dörder manzumeyle bu yüzyılın önde gelen şairlerindedir. Muharremiyye yazanların sayısında artışın gözlendiği XIX. Yüzyılda ise Kâzım Paşa, Osman Şems Efendi, Şeref Hanım, Şîrzâd, Mustafa Zekâî Efendi, Hoca Neş'et, Selâmî, Refî-i Kâlâyî, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyh Müştak, Leskofçalı Galîb, Nevres-i Cedîd, Yenişehirli Avni, Ayci Mehmed, Lebîb, Hakkı Bey, Âdile Sultan, Leylâ Hanım, Murad Molla, Ziyâ Paşa, Mualim Feyzi, Mebnî, İbnürreşâd Ali Ferruh, Mehmed Ali

¹⁵ Nuri Özcan, "Mersiye", *DİA*, Ankara 2006, c.XXIX, s.219.

¹⁶ Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşûre", *En Son Dakika*, İstanbul Kasım 1951.

¹⁷ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476; sezikli tebliğ.

Hilmi Dedebaba, Murad Emrî, Mustafa Âsım ve Hersekli Ârif Hikmet gibi isimler muharremiyye yazmışlardır. Bu isimlerden bazıları birden fazla mersiye kaleme almışlardır. Kâzım Paşa ile Osman Şems Efendi bu yüzyılın en önde gelen mersiye şairleridir.¹⁸

Edib Harâbî, Sâdeddin Sırrî, Sâmih Rifat Bey, Mehmed Memduh Paşa, Sıdkı Baba, Kanbalakzâde Hazmî, Fahîmî, Mehmed Şemseddîn (Ulusoy), Ahmet Remzi (Akyürek), Tahirülmevlevî, Kemâlî Efendi, Abdurrahman Sâmî, Alvarlı Muhammed Lutfî, Yusuf Fahir Baba (Ataer), Hüseyin Şemsi Ergüneş gibi isimler mersiye şairleri arasındadır. Bu şairler arasında en önemlileri şiirlerini Nefâisü'l-enfâs adlı eserde toplayan Sâmih Rifat ve elli beyitten oluşan "Mersiye-i İmâm-ı Hüseyin aleyhisselâm" adlı manzumesiyle Kemâlî Efendidir. Müstakil risaleler halinde basılan Kerbelâ mersiyesi de bulunmaktadır. Bunların içinde en şöhret kazanmış olanı Kâzım Paşa'nın Makâlîd-i Aşk'ı ile Osman Şems Efendi'nin Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü's-şüheda'sıdır. Muharremiyyelerde gazel, kaside, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, terkiibend ve terciibend nazım şekilleri kullanılmıştır.

Klasik bir muharremiyye şöyledir: Kerbelâ olayı detaylı şekilde anlatıldıktan sonra muharrem ayının geldiğini belirten ifadeler gelir. Feleğe sitem, Hz.Hüseyin'in matemini tutmanın lüzumu vurgulanarak soyu övülür. Daha sonra ise Ehl-i Beyte zulmeden Yezîd, Şimr ve diğer kişilere lanetle son bulur. Kerbelâ olayı halk ve aşık edebiyatında da yaygın şekilde yer almıştır. Özellikle Alevî ve Bektaşî çevreler bu hususa dair bir çok manzume yazılmıştır. Bunların en çok şöhret kazananları Dedemoğlu (XVII. yüzyıl), Kalbî, Noksânî Baba (XVII. yüzyıl), Deli Boran, Mir'âtî (XIX. yüzyıl), Yozgathı Hüznî, Hilâlî, Fakîrî, Sefil Ali, Döne Sultan, Seyyah Dede, Rızâ, Ârif Abdal, Derviş Kemâl, Hüseyin Çırakman (XX. yüzyıl)'dır.⁸²

Nefes

Bektâşî mûsikîsinin en önemlilerinden birisi de nefeslerdir. Bektâşî mûsikîsinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri olan nefesler melodi karakteri olarak küçük usullerle bestelenmiş ve halk mûsikîsinin etkisinde kalmıştır. Aslında bu etki mersiye, nevrûziyye, düvâz gibi diğer türler içinde söylemek mümkündür.¹⁹ Güfteleri genellikle Bektâşî şairlerin güftelerinden seçilmiştir. Üslup, ilahiler nispetle daha sade, basit ve halk mûsikîsine daha yakın bir karakter arz etmektedir.

Bazı nefeslerin birkaç ezgisi olabildiği gibi, bazı ezgilerinde birkaç nefesi olabilir. Nefeslerin ağır usullerle söylenenlerine oturarak, yürük usullerle söylenenlerine şahlama denilir. Şahlamalar "semah nefesi" olarak da bilinir.

Nefeslerde kullanılan Bektâşî raksı, Bektâşî raksanı ve Bektâşî devr-i revanı adlı usuller tamamen bu mûsikîye mahsus ve genellikle bestelenen güfteye göre yapılan usullerdir. Bu nedenle Bektâşî mûsikîsinden başka yerde fazla kullanım alanı bulamamıştır.

Birçok Bektâşî nefesinin şairleri biliniyorsa da bestekarı meçhuldür. Bunda Bektâşî mûsikîşinaslarının adlarını gizlemelerinin (sırratme) rolü büyüktür.

Tabidir ki her tarikatın bir âyini vardır. Özellikle Bektâşîlik gibi esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan bir tarikatın köklü temellere dayanan bir

¹⁸ Mehmet Yalçın, *Türk Din Musikisinde Mersiyeler ve Mersiyehanlar*, MÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul2006, s.41

¹⁹ Nuri Özcan, "Bektâşî Mûsikîsi", *DİA*, İstanbul 1992, c.V, s.371,372.

ayininin olması da gayet doğaldır. Zira Bektâşî tarikatı törenlerinde icra edilen mûsikî Türk din mûsikîsinde mevlevî mûsikîsinden sonra en zengin mûsikîdir.²⁰

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; Anadolu Aleviliği müziği ile şehir Bektâşîliği müziği arasında bâriz farklar vardır. Anadolu Aleviliği daha çok halk müziğine yakınken şehir Bektâşîliğinde klasik mûsikîmiz etkili olmuştur. Bunu kullandıkları sazlarda da görmemiz mümkündür. Kullanılan temel saz bağlamadır ve her boyutu kullanılır. Bağlamanın yanında Anadolu'da çöğür, ruzba, ırızva, bulgârî, cura, tambura ve divan sazı kullanılırken bunlara toplu icralarda kabak kemane, eğit, ud, cümbüş gibi mızraplı ve yaylı sazlarda eşlik edebilirdi. Bunun aksine Şehir Bektâşîleri ise klasik mûsikîmizde ki sazlara iltifat etmişlerdir. Muharrem ayı içerisinde yapılan Âyini Cem'ler de semah dönülmez. Bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve kerbela üzerine söylenmiş nefesler ve bilhassa mersiyeler okunur.²¹

Sözleri Şah İsmail Safevî'ye (Hatâyi) ait olduğu söylenen Mevlid-i Ali'de sazsız okunur. Ancak klasik Süleyman Çelebi Mevlidin de olduğu gibi Mevlid-i Ali'de de aralarda besteli nefeslere yer verilir.

Genellikle kalabalık semah ayinlerinde okunan nefeslerde, bazı nakaratlar Batı müziğinde olduğu gibi “kanon” tekniği ile tekrarlanır. Bu tür nefeslere “deste”, “takım” veya “erka” nefesi gibi adlar verilmiştir.

Yine kalabalık semahlarda bulunanlardan bazıları “Yâ Allah”, “Yâ Şâh”, “Hû”, gibi sözlerle nefeslerin karar perdelerinden tekrar ederler ki buna da “dem tutmak” denilir. Bütün tarikatlarda kullanılan “perde kaldırma” tekniği de Bektâşî ayinlerinde kullanılır.²²

Bektâşî mûsikîsi güftelerinin hepsi nefes tarzında olmadığı gibi, şairlerinin bir kısmı da Bektâşî değildir. Bütün Bektâşî tekkelerinin başlıca inanç temellerinden birisi Ehl-i Beyt'e özellikle Hz. Ali'ye karşı beslenen çok güçlü sevgidir. Bu sevgiyi dile getiren hemen her güfte, Bektâşî nefesi tarzında bestelenip okunmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ünlü Mevlevî şair Şeyh Gâlib'in “ikrârımıza ser veririz ahde kavîyiz” nakaratlı müseddes tarzındaki şiirinin Bektâşî nefesi olarak bestelenip okuna gelmesidir. Tâhirü'l Mevlevî'nin (v.1951) “müncezib zerrât-ı şems-i Hazret-i Peygamberiz / Abd-i hass-ı zâtı zehrâ-yı inâyet perveriz/ Bende-i âl-i âbâ hem biz Hüseyini'lerdeniz güftesi de bu konuda en çok bilinen eserlerdendir.²³

Bektâşî mûsikîsinde “sırrı saklama” veya “Bektâşî sırrı” kaygısı ile pek az kaynağa ulaşılabilir. Bektâşî mûsikîsi ile ilgili nota neşriyatı yok denecek kadar azdır. Bunların en önemlisi Ali Rifat Çağatay, Rauf Yekta, Zekâizâde Ahmet Irsoy ve Suphi Ezgi'den oluşan İstanbul Belediye Konservatuvarı Tasnif ve Tesbit heyeti tarafından tesbit edilen 88 adet Bektaşî nefesidir.

İlahiler

²⁰ Nuri Özcan, *agm*,372.

²¹ Ömer Tuğrul İnançer, “Bektaşî Mûsikîsi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994,c. II, s. 130.

²² Ömer Tuğrul İnançer, “Bektaşî Mûsikîsi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994,c. II, s. 130.

²³ Ömer Tuğrul İnançer, “Bektaşî Mûsikîsi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994,c. II, s. 130.

Türk Din Mûsikîsi'nin en çok kullanılan formu olan "ilahi"; kelime olarak "Allah'a ait" demektir. Türk Edebiyatı'ndaki manzum bir formun adı olan "İlahi", dini Türk Mûsikîsi'nde de adı geçen formun besteli hallerine isim olmuştur. Bazı ilahiler – kadiri, Nakşibendi, gülşeni, halveti, cerrahi vb.- tarikatlere özeldir ve sadece bu dergahlarda okunur. Bununla birlikte çoğu ilahi de umumdur ve her tarikte okunmaktadır. İlahiler, işledikleri konu açısından hicrî aylara göre tasnif edilmiş ve isimlendirilmiştir. Rebiülevvel ilahileri (kutlu doğum), zilkade-zilhicce ilahileri (hac ve kurban), ramazan ilahileri vb. gibi.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki yukarıda bahsettiğimiz mersiye formunda yazılan manzumeler, ilahi formatında bestelenmiştir. Bu eserler ilahi üslubu içerisinde olmaları sebebiyle mersiye olarak değil, muharrem ilahileri olarak değerlendirilmektedir.

Hız. Ali, Ehl-i beyt ve bilhassa İmam Hüseyin hakkında birçok methiyelerin yazıldığı ve Kerbela hadisesi karşısında duyulan üzüntüyü ifade eden eserlerin birçok tekkede okunduğu muhakkaktır.²⁴ Bu duygular Türk Din Mûsikîsi'nde sadece mersiye ve nefes formu içerisine hapsolmemiş, ilahi formu olarak farklı manzumeler veya aynı manzumeler farklı makam ve usûl anlayışı içerisinde bestelenmiştir. Bestelenmekle kalmamış, bilhassa muharrem ayında okuna gelmiştir.

Güfthenin ilk satırı	Makam	Usûl	Beskekâr	Güfte sâhibi
Ali almış sancağını eline	Suzinak	Düyek	Cüneyt Kosal	Yunus Emre
Alem-i ervahda oldum ehl-i beyte has geda	Bayati	Evsat	Ali Rıza Şengel	
Ali'dir Muhammed yolunda yoldaş	Saba	Raks aksağı	Yahya Soyyiğit	Hasan Fehmi ef.
Aşıklar aşk kitabı yazar Ali Ali diye	Rast	Düyek	Zeki Onaran	Turgut Koca
Aşınay-ı bezm olan anlar hitab-ı Hayder'i	Neva	Devrikebir	Rakım Elkutlu	Hüseyin Avni Bey
Bende-i Âl-i Resûl'em Mustafâ'dır sevdiğim	Şehnâz	Düyek	Aslan Hepgür	?
Benim sevdiğimin ismi Ali'dir	Nihavend	Düyek	Zeki onaran	Turgut Koca
Bil ebubekr ü Ömer Osman Ali	Uşşak	Sofyan	Kenan Rıfai	Kenan Rıfai
Bir derde mübtelayım Mevlam inayet eyle	Gerdaniye	Nim Sofyan	Zeki Altun	Arif Hikmet
Biz Ali'nin kuluyuz bir bahçenin gülüyüz	Saba	Aksak		Asım
Bize ser-leşker olmağa şah-ı kerem Ali gerek	Rast	Türk Aksağı		Muhiddin abdal
Can Ali canan Ali	Rast	Düyek		Ali Baba
Cân-ı candır Hazret-i Ahmed Muhammed	Müstear	Müsemmen	Neyzen Necib Dede	Ken'an Rifâi
Cân-ı candır Hazret-i Ahmed Muhammed	Sûznâk	Düyek	Ken'an Rifâi	Ken'an Rifâi
Can ü dilden Hak'dan iste Hasan Hüseyin	Hüseyini	Yürüksemai	Metin Alkanlı	Sefer Dal
Can ü dilden Hak'dan iste Hasan Hüseyin	Hüzzam	Devrihindi	Enes Ergür	Sefer Dal
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyin-i Kerbelâ	Hicaz	Düyek	Miralay Rif'at Bey	Mûsâ Kâzım Paşa
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyin-i Kerbelâ	Hüseyinî	Düyek	Muzaffer Ozak	Mûsâ Kâzım Paşa
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyin-i Kerbelâ	Hüzzam	Düyek	Muzaffer Ozak	Mûsâ Kâzım Paşa
Dîvâne gönlümüz geçmez güzelden	Evc Hûzî	Sofyan	?	Kul Himmet

²⁴ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 475.

Düngece seyrim içinde bendedem Ali'yi gördüm	Hicaz	Raksaksağı		Kul Himmet
Düngece seyrim içinde bendedem Ali'yi gördüm	Uşşak	Curcuna		Kul Himmet
Düşdü çün Kerbelâ'ya gözleri şehla Hüseyin	Hicaz	Devrihindi	Veysel Dalsaldı	Mehmed şevket Efendi
Ebubekir Ömer Osman ali'dir fatih-i hayder	Mahur	Düyek	Hakan Alvan	Murteza Baba
Ehl-i beyti Mustafa'nın hakine	Mahur	Düyek	Muzaffer Ozak	Muzaffer Ozak
Ehl-i velâ ezelden kail olup belâya	Sabâ	Sofyan	Cüneyd Kosal	Ömer Rûşenî
Elestü bi Rabbiküm hitâb olumduk	Uşşak	Sofyan	Nezih Tolon	Nezih Tolon
Ey güzel Rabbim bizi sen böyle nâçâr etme	Sabâ	Sofyan	Âmir Ateş	?
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hicaz	Devrihindi	Abdullah Uysal	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hüseyinî	Sofyan	?	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hüseyinî	Düyek	Aslan Heggür	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Nişâbur	Sofyan	Edirmeli Sâlih Dede	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Rast	Sofyan	Edirmeli Sâlih Dede	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Uşşak	Düyek	Kemal Gürses	Sezâi-i Gülşenî
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hüseyinî	Nim Sofyan	Abidin Gerçeker	Sezâi-i Gülşenî
Ezelden âşıkım ben Muhammed Mustafâ'ya	Uşşak	Düyek	Sâmih Rif at Bey	Sâmih Rif at Bey
Gel durma gönül rahına erkan-ı Ali'dir	Rehavi	Yürüksemai		Mihrabi Baba
Geçeriz dünyâda cân ü cânandan	Hicaz	Sofyan	M. Hakan Alvan	Muzaffer Ozak
Gönlümün gülzar-ı ehl-i beyte olmuşdur mahal	Hüseyini	Evsat	İsmail hakkı Bey	
Hak Muhammed Ali kıldı inayet	Hüzzam	Sofyan		Zeki Hüseyin Baba
Hak Muhammed Ali'msin	Hicaz	Düyek	Lütfi Filiz	Lütfi Filiz
İbtidadan yol sorarsan yol Muhammed Ali'nin	Acemaşiran	Devrihindi	Selahattin Demirtaş	Hatayi (Şah İsmail)
İbtidadan yol sorarsan yol Muhammed Ali'nin	Bayatî	Düyek		Hatayi (Şah İsmail)
İbtidadan yol sorarsan yol Muhammed Ali'nin	Hüseyini	Devrihindi		Hatayi (Şah İsmail)
Kemter kuluyum ben Ali'nin	Neva	Yürüksemai		Seyyid Nesimi
Kemter kuluyum ben Ali'nin	Neveser	Yürüksemai	Hüseyin baba	Seyyid Nesimi
Kerbelâ vâkırâsın yâd ile kan ağlayım	Hicaz	Düyek	M. Hakan Alvan	Ş. Osman Şems Nureddin Ef.
Kurretü'l-ayni Habîb-i Kibriyâ'sın	Hüzzam	Düyek	Hacı Ârif Bey	Kethüdâzâde Mehmed Ârif
Mâh-ı Muharrem erişti tende canlar ağlar bugün	Hüseyinî	Sofyan	Dursun Çakmak	Cevâbî
Mâh-ı Muharrem oldu şafaktan çıkıp hilal	Dügâh	Curcuna	Cinuçen Tannıkorur	Fuzûlî
Mahzen-i esrar-ı şah-ı Murteza'sın ya Hüseyin	Hüseyini	Evsat	Hacı arif bey	Kahyazade arif bey
Miraca Çıkınca Ahmed-i Muhtar	Hicaz	Sofyan	Cumhur Enes Ergür	Şeyh Fahreddin Efendi
Muhammed Ali aşkına insan meydanda	Bayatî	Türk Aksağı	Zeki Onaran	Bedri Noyan
Muhammed'den feyz aldın Ali'den güç	Hicazkar	Sofyan	Yeşim çağlayan	Hasan Dede
Muhammed Mustafâ'nın nesliyim ben	Acemkürdî	Düyek	Abdülkadir Töre	Nizamoğlu Seyyid Seyfullah
Muharrem geldi can ağlar cinân ağlar	Hicaz	Düyek	Cüneyd Kosal	?
Muharremdir bugün cânâ gönüller hün feşân ol	Şehnâz	Düyek	Ahmed Şâhin	Alvarlı Efe Hz.
Müncezeb zerrât-ı şems-i hazret-i Peygamberiz	Hüseyini	Düyek	Saadettin Ökten	Tahirü'l-Mevlevi
Ol cihanın fahrinin sırrına kurban olayım	Hicaz	Düyek	M. Hakan Alvan	Niyâzi-i Mısrî
Rivâyetde gelir bir gün Resûlallah olup dilşâd	Nühüft	Serbest	Hatip Zâkirî Hasan Ef.	Yağcızâde Mehmed Ef.
Sahrâ-yı Kerbelâ kan gülistanı	Hicaz	Sofyan	Hasan Akıncı	Alvarlı Efe Hz.
Sakin-i ümm-i abide nesl-i pak-i Hayder'i	Hüzzam	Evsat	Ali Rıza ef.	

Saray-ı kün-fe-kan'ın hükmüne ferman eden Hayder	Hüzzam	Düyek		
Sığındım Cenâb-ı Rabbü'l-âleme	Hicazkâr	Sofyan	Bahâeddin Bilginer	Kâzım Baba
Şah Hüseyin'in firkatine ağlayangelsin beri	Hüseyinî	Sofyan	?	Fuad Efendi
Şah Hüseyin'in firkatine ağlayangelsin beri	Mâyê	Aksak	?	Şeyh Ömer Fuâdî
Şehitlerin ser çeşmesi	Hicaz	Raks Aksağı	M. Hakan Alvan	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Hüseyinî	Sofyan	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Hüseyinî	Sofyan	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Sabâ	Raks Aksağı	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Segâh	Curcuna	Selahaddin Gürer	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Uşşak	Sengin Sem.	?	Pir Sultan Abdal
Şehitlerin ser çeşmesi	Uşşak	Sofyan	?	Yunus Emre
Şühedânın ser çeşmesi	Hüseyinî	Düyek	?	Yunus Emre
Tevellâyı imamlardan getirdim	Büselik	Raks Aksağı	?	Sersem Abdal
Vak'ayı şâh-ı şehid-i Kerbelâyı gûş edip	Segâh	Düyek	Mustf. Düzgünman	Hayrullah Tâceddin Ef.
Yâ Resûlallah bize gör n'itdi âsi ümmetin	Hümâyun	Evsat	Şikârizâde Ş. Mehmed	Nizamoğlu Seyyid Seyfullah
Yandı gönüm Mustafâ'nın aşkına	Hüseyinî	Düyek	Âmir Ateş	Hüseyin Top
Yandı bu gönül şem-i Fûruzan-ı Ali'den	Suzinak	Çifte düyek	Ali Rıza Şengel	
Zahida biz ruh-i Hayder'den inabet eyleriz	Besteifahan	Evsat	İsmail Hakkı Bey	Fevzi
Zâlimler el vurup hep şimşir-i can-rübâya	Hüzzam	Yürüksemâî	Hüseyin Sebilci	Mûsâ Kâzım Paşa
Zümre-i Nacileriz bende olup Hayder'e	Hicaz	Yürüksemai		Hilmi Dede
Zümre-i Nacileriz bende olup Hayder'e	Hicaz	Curcuna		Hilmi Dede